

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПРЕДМЕТНОЇ ОБЛАСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ АЛЬТЕРГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглянуто елементи концептуальної моделі предметної сфери дослідження альтерглобалізації та оцінено імплементацію альтернативної глобальної програми перетворень. Визначено актуальність альтерглобальної моделі розвитку, яка передбачає втілення нових принципів функціонування світової системи та ґрунтується на засадах соціального партнерства, соціального захисту та диверсифікації. Досліджено передумови і наслідки альтерглобального руху та виокремлено критичні імперативи розвитку глобалізації. Виокремлено низку імперативів структурних зрушень, що зумовлюють альтерглобальну модель розвитку світової економіки, сила впливу яких буде посилюватись в часі, а саме: глобальне розширення прав та свобод, дифузію глобального впливу, демографічні зміни та нестачу продовольства і ресурсів. Проаналізовано етимологію тектонічних зсувів розвитку світової економіки та визначено її точки біфуркації, що вимагають зміну глобальної моделі розвитку на альтерглобальну. Встановлено, що такими основними зсувами на сьогодні є доступність технологій, старіння населення, урбанізація, глобальне зростання середнього класу та зсув економічної потужності на схід. Розглянуто теорію “чорних лебедів”, виявлено головну причину появи та непередбачуваності подій. Екстрапоновано теорію “чорних лебедів” і виявлено низку потенційних подій, що можуть суттєво загрожувати поточному глобальному економічному порядку та які можна запобігти чи згладити в процесі імплементації альтерглобальної концепції розвитку світу. Встановлено, що потенційними “чорними лебедями” поточного глобального економічного порядку є пандемії, зміна клімату, економічні колапси, війни та геополітичні зміни. Оцінено кризовий фон глобальної економіки та виявлено, що загроза глобальної нестабільності та протиріччя в економічних інтересах можуть призвести до краху поточного економічного порядку. Зроблено висновки та окреслено перспективи подальших досліджень щодо предметної сфери дослідження альтерглобалізації.

Ключові слова: *альтерглобальні імперативи, дифузія впливу, економічна криза, кризовий фон, тектонічний зсув, технологічний колапс, “чорні лебеді”.*

JEL: F02

Постановка проблеми. Глобалізація зумовила тіснішу залежність світової економіки від усіх економічних перетворень. Глобалізація змінила роль держави як інституту організації життєдіяльності суспільства. При входженні економічного, правового, культурного, політичного, військового, соціального простору країни до спеціалізованого глобального простору її самостійність стає обмеженою, або поступово втрачається. Разом

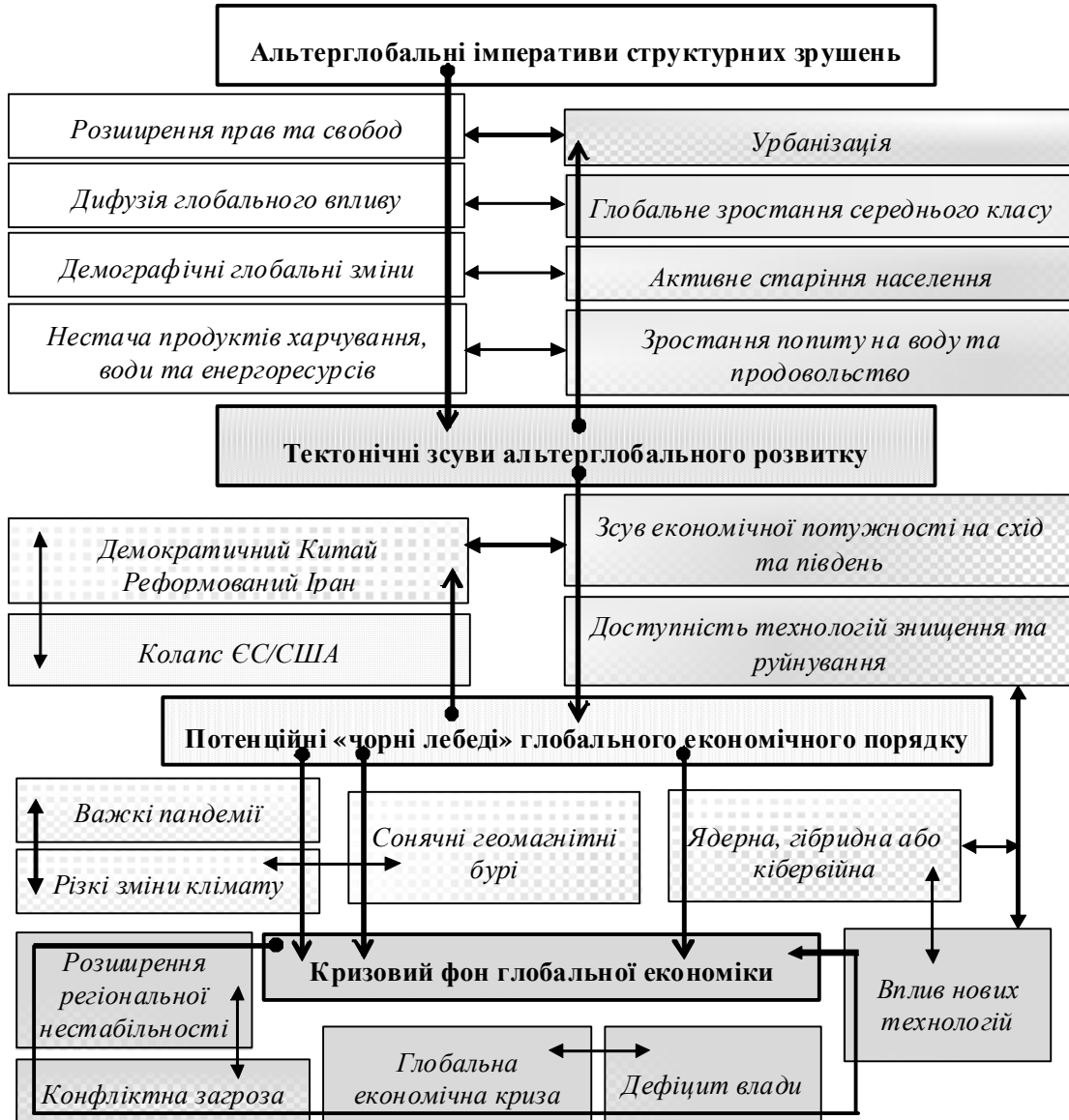
із цим сучасний світовий економічний розвиток характеризуються асинхронною нестабільністю і сприяє формуванню однополюсного світу. Прихильники глобалізації вбачають у ній можливість подальшого прогресу за умови розвитку інформаційних технологій. Опоненти ж попереджають про небезпеку для національних культурних традицій та поглиблення соціальної нерівності. Саме тому актуальним на сьогодні є завдання розробки та імплементації програми перетворень, яка була б альтернативною та глобальною. Зазначене актуалізує необхідність дослідження предметної області альтерглобалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо концептуальної моделі предметної області дослідження альтерглобалізації є досить принциповим для оцінки як основних досягнень глобалізації, так і масштабу викликаних нею проблем. Саме тому дані аспекти залишаються у полі зору провідних економістів-дослідників. Так, теоретичні аспекти розвитку глобальної економіки досліджували Ю. Гуменюк, Ф. Закария, А. Мельник, Дж. Ріфкін, Д. Харви, Д. Шольте, Е. Ясин. Проблеми альтернативних шляхів розвитку світової економіки розглядали А. Бузгалін, В. Иноземцев, Ф. Кастелс, А. Мокій, Дж. Плеєрс, Н. Талеб.

Мета дослідження. Мета статті – визначення окремих аспектів концептуальної моделі предметної області альтерглобалізації та оцінка кризового фону глобальної економіки.

Виклад основного матеріалу. Критика глобалізації будується на невизнанні її сприятливих наслідків і наголошенні на тому, що сили, які стоять за глобальними економічними трансформаціями, виступають проти використання глобальних регуляторних інструментів, сприяють створенню транснаціональних утворень, дії яких підривають стабільність державних соціальних структур, не відповідають суспільним потребам і є абсолютно неконтрольованими. Д. Шольте встановив, що альтерглобалізм виник насамперед як спроба усвідомити і осмислити процес глобалізації не з позиції бізнес-еліти та світових транснаціональних інститутів, а з точки зору простих людей, далеких від прийняття глобальних політичних та економічних рішень [1]. До критичних імперативів розвитку глобалізації варто віднести насамперед соціальну нерівність, деградацію довкілля, фрагментацію виробництва (ліквідації робочих місць і безробіття у розвинених країнах), зниження конкурентоспроможності підприємств промисловості та сільського господарства розвинених країн (знижуючи цим якість життя їхніх працівників), зростання загрози впливу на культуру (рівнобіжно з глобалізацією економіки та торгівлі, культура імпортується та експортується також).

Д. Плеєрс зауважив, що сучасний альтерглобальний рух має на меті збереження процесу глобалізації, проте перенаправленого таким чином, щоб мінімізувати загострення вже існуючих глобальних проблем сьогодення [2]. А. Бузгалін визначив альтерглобалізм як соціальний рух, який підтримує деякі аспекти глобалізації, насамперед міжнародну інтеграцію, наполягаючи на тому, що демократія, економічне правосуддя, екологічний захист і права людини повинні стояти вище економічних турбот [3]. Як наслідок, актуальними стають методологічні аспекти дослідження альтерглобалізації, що актуалізують концептуальну модель предметної області її дослідження та передбачають втіленням нових принципів функціонування світової системи, і ґрунтується на засадах соціального партнерства, соціального захисту та диверсифікації [4] (рис. 1).

Рис. 1. Концептуальна модель предметної області дослідження альтерглобалізації

Джерело. Побудовано автором.

Альтерглобальні імперативи структурних зрушень. Сьогодні можна виділити низку імперативів структурних зрушень, що зумовлюють альтерглобальну модель розвитку світової економіки, сила впливу яких буде посилюватись у часі. До таких імперативів можна віднести глобальне розширення прав та свобод, дифузію глобального впливу,

демографічні зміни та нестачу продовольства і ресурсів. Зменшення кількості населення, що живе в умовах бідності, підвищення рівня освіти, медичних послуг та зростання світового середнього класу значно підвищить вплив громадян на розвиток глобальної економіки. Цей імператив одночасно є причиною і наслідком практично всіх глобальних мегатрендів, включаючи розширення меж економіки, швидке зростання країн, що розвиваються, та масове використання нових технологій у сфері комунікацій та виробництва. З одного боку, існує потенціал для більшої особистої ініціативи як ключа для вирішення зростаючих глобальних проблем. З іншого боку, при такому структурному зсуві окремі індивіди та невеликі групи людей легше отримають доступ до руйнівних і смертоносних технологій¹ [5].

Дифузія² рівня впливу окремих країн вказує на те, що Азія перевершить за потужністю Північну Америку та Європу разом узяті за зростанням ВВП, обсягом населення, видатками на оборону і технологічними інвестиціями, а Китай має всі шанси стати найбільшою економікою світу. В умовах структурних зрушень розвиток глобальної економіки поступово починає залежати від стану країн, що розвиваються. Окрім Китаю, Індії та Бразилії на розвиток глобальної економіки значно впливатимуть такі регіональні гравці, як Колумбія, Індонезія, Нігерія, ПАР та Туреччина. У той же час економіки Європи та Японії, швидше за все, будуть переживати поступовий спад. Завдяки комунікаційним технологіям влада зміщується в сторону багатомірних і аморфних мереж, що поступово впливають на дії як держав, так і світової спільноти. Країни навіть із максимальними показниками ВВП, обсягом населення і т. д. не зможуть нарощувати свій глобальний вплив, якщо не адаптуються до активних дій всередині мереж та коаліцій багатопольного світу.

Населення світу впродовж наступних десяти років може зрости до 8,3 млрд. чоловік (7,6 млрд. в 2018 р.). Не враховуючи економічні та політичні умови країн та їх взаємини з іншими державами можна виокремити чотири демографічні тенденції: 1) старіння – структурне зрушення, характерне як для Заходу, так і для країн, що найбільш швидко розвиваються; 2) зменшення кількості молодих спільнот та держав; 3) міграція – гостра глобальна проблема; 4) зростаюча урбанізація – структурне зрушення, що сприяє економічному зростанню, але створює проблеми з продовольчими та водними ресурсами. Актуальною проблемою для країн, що старіють, є збереження та підтримка добробуту населення. Потреба у кваліфікованій та некваліфікованій робочій силі сприятиме глобальній міграції. Завдяки швидкій урбанізації обсяг міських житлових та офісних будівель в наступні сорок років може зрівнятися з обсягом усіх аналогічних споруд, зведених за всю історію людства.

Впродовж наступних десяти років у результаті зростання світового населення та збільшення середнього класу зростуть потреби в продуктах харчування (+35%), воді

---

¹ Доступ до комп'ютерних засобів ураження, високоточної та біологічної зброї дозволить здійснювати великомасштабні акти тероризму та надасть невеликим групам можливості, що раніше перебували у виключній монополії держави.

² Дифузія (лат. *diffusio*) – поширення, фрагментація – процес розсіювання рівня впливу окремих країн.

(+40%) та енергії (+50). Крім цього, глобальні зміни клімату¹ знизять рівень доступності цих життєво-важливих ресурсів. Більшість країн не мають достатніх засобів для уникнення дефіциту продуктів харчування чи води без допомоги третіх держав. Наприклад, сільське господарство залежить від доступу до джерел води та якості добрив. Гідроенергетика є потужним джерелом енергії для деяких регіонів, але в той же час використання альтернативних джерел енергії, до яких належать різні види біопалива, можуть спровокувати дефіцит продуктів харчування, що може привести як до продуктивної співпраці, так і до вкрай не вигідних компромісів. Це не означає, що розвиток йде за хибною траєкторією, проте глобальні та регіональні лідери повинні працювати на випередження потенційних загроз.

Тектонічні зсуви альтерглобального розвитку. Тектонічні зсуви світової економіки вчені ідентифікують у різний спосіб. Ф. Закарія вважає їх зміною співвідношення сил між постіндустріальними країнами та країнами фази пізньої індустріалізації [6], Дж. Ріфкін вбачає тектонічні зсуви у переході до п'ятого технологічного укладу, де основною продуктивною силою стає інформація [7]. Е. Ясин трактує тектонічні зсуви як ситуацію, за якої територіальна структура світової економіки зазнає радикальних змін [8]. Д. Харві також ототожнює тектонічні зсуви зі збільшенням сили інших гравців на світовій арені, вважаючи що цей "безпрецедентний зсув" може розвернути потік добробуту, що йде зі Сходу, Південного Сходу та Південної Азії в Європу та Північну Америку у зворотньому напрямку [9]. Ю. Гуменюк трактує тектонічні зсуви світової економіки, як глобальну зміну в довгостроковому періоді регіональної продуктивності праці, втягуючий імпульс якої спрямований на зустріч міграційним потокам робочої сили індустріальної кваліфікації [10]. В нашому випадку тектонічні зсуви варто розуміти, як точки біфуркації розвитку світової економіки, що вимагають зміни глобальної моделі розвитку на альтерглобальну. Такими основними зсувами на сьогодні є доступність технологій, старіння населення, урбанізація та ін.

Спостерігається глобальне зростання середнього класу, особливо в країнах, що розвиваються, як в сенсі абсолютної кількості, так і в процентному співвідношенні до всього населення. Така тенденція має позитивно зростаючу поведінку в довготривалому періоді. Інструменти війни стають більш доступними, зокрема це зброя для нанесення точкових ударів, кібератак та біотероризму. Окремі особи чи групи осіб отримують можливість здійснювати великомасштабні акти насильства, що раніше знаходилося виключно у монополії держави.

Досить імовірним є падіння частки США, Японії та Європи у виробництві світового продукту з поточних 56% до 50% у 2030 р. Так, у 2008 р. Китай обійшов США і став глобальним лідером за обсягом золотовалютного запасу, а в наступні п'ять років частка фінансових активів країн, що розвиваються, може подвоїтись. У 2012 р. Японія та Німеччина перевершили межу середнього віку населення в 45 років, крім цього, більшість

---

¹ Аналіз зміни клімату показує, що зростає контрастність існуючих погодних умов – збільшиться кількість опадів в зонах вологості, зростає посуха в зонах з низьким рівнем річних опадів. Основні зміни в кількості опадів відбудуться на Близькому Сході і в Північній Африці, а також на заході Центральної Азії, на півдні Європи, в Південній Африці і на південному заході США.

європейських країн, а також Південна Корея і Тайвань через десять років також перевершать дану межу [5]. Як наслідок, міграція стане більш глобальною, тому що розвинені країни та країни, що розвиваються, будуть страждати від нестачі робочої сили.

Сьогодні в містах живе практично 50% населення світу, а до 2030 р. цей показник складе 60%, або 4,9 млрд. людей. Африка поступово обійде Азію за рівнем зростання урбанізації, а міські центри, як очікується, будуть джерелом 80% економічного зростання [5]. Більш доступною буде можливість використання сучасних технологій та інфраструктури для оптимальної експлуатації вичерпних ресурсів. Попит на продовольство зросте до 2030 р. щонайменше на 35%, а попит на воду – на 40%. Майже половина населення світу буде проживати в районах із гострою проблемою нестачі прісної води. Найбільший ризик дефіциту води та продуктів харчування загрожує країнам Африки та Близького Сходу, проте досить уразливими в цьому відношенні залишаються Китай та Індія.

Потенційні “чорні лебеді” глобального економічного порядку. Теорія “чорних лебедів” розглядає важкопрогнозовані та рідкісні події, котрі мають значні наслідки. Н. Талеб ввів термін “подія типу “чорного лебедя”, та запропонував її основні критерії [11]: несподівана (для експерта); продукує значні наслідки; після настання, в ретроспективі, має раціоналістичне пояснення, як нібито очікувана. “Чорні лебеді” – це неочікувані події, що мають надзвичайно потужний ефект із тривалими й зазвичай негативними наслідками. Головна причина їхньої непередбачуваності полягає у впевненості людини, що така подія не може відбутись. З точки зору автора практично всі значні наукові відкриття, історичні та політичні події, досягнення мистецтва і культури – це “чорні лебеді”. Прикладами “чорних лебедів” є розвиток і впровадження інтернету, Перша світова війна, розпад Радянського Союзу та терористична атака 11 вересня. Н. Талеб підкреслив, що людство нездатне успішно прогнозувати своє майбутнє, а впевненість у своїх знаннях випереджає самі знання і породжує феномен “надлишкової впевненості” [12]. Хоча метафора відома у філософії досить давно, саме Н. Талеб став використовувати її для позначення рідкісних і несподіваних подій зі значними наслідками. При цьому, як зауважив Дж. Каслс, “чорні лебеді” можуть бути як негативними подіями, так і непрогнозованими “успіхами” [13]. Н. Талеб описав декілька типів помилок, що призводять до зайвої впевненості у власній здатності аналізувати майбутнє: нарративні (запізнілий пошук причини події під час її опису), ігрові (використання ігрових аналогій при моделюванні) і ретроспективні (віра в успішне пророкування майбутніх подій на підставі аналізу тих, що вже сталися). В нашому випадку також існує низка потенційних подій, що можуть суттєво загрожувати поточному глобальному економічному порядку та які можна запобігти чи згладити в процесі імплементації альтерглобальної концепції розвитку світу. До таких подій належать пандемії, зміна клімату, економічні колапси, війни та геополітичні зміни.

Важко спрогнозувати місце та вид патогену, що може розповсюдитись на планеті. Легко розповсюджуваний, новий респіраторний збудник захворювання, що вбиває або позбавляє дієздатності більше одного відсотка своїх жертв, – одна з найбільш ймовірних руйнівних подій. Такий спалах пандемії може протягом шести місяців призвести до страждань та смертності мільйони людей у кожному куточку світу. Драматичні та непередбачені зміни клімату відбуваються швидшими темпами, ніж очікувалося, а тому спрогнозувати такі події практично неможливо. Швидкі зміни опадів, такі як мусони в Індії

та Азії загалом, можуть різко зменшити рівень продуктового забезпечення населення цього регіону.

Вихід Великої Британії з Євросоюзу та неконтрольований вихід Греції або іншої країни з Єврозони можуть спричинити великі збитки та спровокувати ще більшу кризу на території Європейського Союзу. Окрім цього, бажання та підписаний договір про асоціацію з ЄС таких країн як Україна, Грузія, Молдова, Косово, Боснія і Герцеговина, наявність офіційних кандидатів Албанії та Македонії, а також переговори з Сербією, Туреччиною і Чорногорією створюють додатковий тиск на стабільність Європейського Союзу [14]. Крім цього, загроза колапсу або зниження впливу США може призвести до тривалого періоду глобальної анархії, адже наразі немає великої держави, яка могла б замінити Сполучені Штати в якості гаранта міжнародного порядку [15].

Поріг доходу на душу населення в 15 000 доларів США за паритетом купівельної спроможності є важливим бар'єром демократизації суспільства. Китай, подолавши даний поріг, може розпочати новий цикл зростання, ініціювавши хвилю демократичних змін. З однієї сторони, демократичний Китай може стати більш націоналістичним, з іншої – економічний колапс Китаю буде поштовхом для політичної напруги та потрясінь у глобальній економіці. Припинення міжнародних санкцій і завершення ізоляції Ірану дозволить Ісламській республіці сформуванати більш ліберальний режим. Іран, який відмовиться від своїх ядерних амбіцій і зосередиться на економічній модернізації, сприятиме більшій стабільності Близького Сходу. Схожа ситуація може відбутись в Північній Кореї, Росії та інших країнах підданих санкціям, що може викликати певні дисбаланси розвитку глобальної економіки. Росія або Пакистан, а також країни-претенденти на членство в ядерному клубі (Іран та Північна Корея) розглядають ядерну зброю як страховку від політичних прорахунків щодо власної безпеки, тим самим підвищуючи ризик використання такої зброї. Крім цього, зростають шанси недержавних гравців провести кібератаку чи використати зброю масового знищення. Сонячні геомагнітні бурі можуть деактивувати супутники, електромережі, електронні гаджети та пристрої, що несе загрозу адміністративній, фінансовій та економічній безпеці. Руйнівні геомагнітні бурі в останнє століття повторюються все частіше і стають істотною загрозою, адже глобальна економіка сьогодні сильно залежить від електроенергії.

Кризовий фон глобальної економіки. Існує загроза, що глобальна нестабільність та суперечності в економічних інтересах можуть призвести до краху поточного економічного порядку. Так, зростаюча багатополлярність може призвести як до підвищення стійкості світового економічного порядку, так і до його занепаду. Глобальна економіка має всі атрибути, щоб і надалі залежати від регіональних та національних економік, що характеризуються різними темпами власного розвитку. Ці диспропорції стали особливо помітними після глобальної фінансової кризи 2008 р. Неспівпадаючі швидкості розвитку регіональних економік загострюють світові дисбаланси та створюють значні перешкоди в діяльності урядів та міжнародних структур. Ключова дилема полягає в тому, що такі диспропорції або призведуть до світового розпаду та колапсу, або центри зростання, що розвиваються, забезпечать стійкість глобальної економіки. Відсутність потужного економічного центру також може спровокувати нестабільність глобальної економіки.

Найгостріше питання полягає в тому, чи зможуть нові технології допомогти в підвищенні ефективності праці з метою запобігання довгострокового уповільнення темпів економічного

зростання. Світові економічні перспективи значною мірою будуть залежати від розвитку країн Сходу та Півдня. На країни, що розвиваються, припадає більше 50% світового економічного зростання та 40% інвестицій. Їх внесок у зростання глобальних інвестицій становить понад 70% [16]. Країни, що розвиваються, потребують інфраструктуру, житло, товари народного споживання, а також нові заводи та обладнання, що збільшує обсяг глобальних інвестицій до рівня, що не спостерігався вже протягом сорока років. Глобальні заощадження можуть не відповідати цьому підйому, в результаті чого зросте тиск на довгострокові відсоткові ставки.

Поступово з'являються технологічні прориви, що підвищують економічну ефективність вирішення проблем, пов'язаних зі зростанням світового населення, швидкою урбанізацією та змінами клімату. Доступні технології введення великих даних, потужність процесів і великий обсяг зберігання інформації спрощують глобальне поширення кіберпослуг та соціальних медіа. Це вимагає не тільки розширення ринків інформації, а й підвищення рівня безпеки глобальних мереж, що в свою чергу ставить досить серйозні завдання для державних інститутів та громадянського суспільства. Такі види прикладного виробництва, як 3D друк, об'ємне макетування та робототехніка мають достатній потенціал для того, щоб змінити моделі праці як в країнах, що розвиваються, так і в розвинених країнах. Проте такі технології можуть мати зворотний ефект: низько- і середньо-кваліфіковані співробітники виробництва виявляться непотрібними для розвинених економік, що посилить соціальну нерівність. Технології безпеки життєвоважливих ресурсів необхідні для задоволення потреб світового населення в продуктах харчування, воді та енергії. Ці технології можуть забезпечувати збереження харчових ресурсів, включаючи генетично модифіковані зернові. Сьогодні країни, що розвиваються, відчувають певні труднощі у виробництві та постачанні ключових ресурсів, а будь-які зміни клімату можуть ці труднощі посилити. Нові технології охорони здоров'я стануть активно працювати в збереженні фізичного і психічного здоров'я, у підвищенні якості життя. Найбільш високі показники в збільшенні терміну життя населення отримують ті країни, де економіка розвивається за рахунок зростання середнього класу [16].

Влада стає більше розмитою, а тому ускладнить процес прийняття рішень зростаюча кількість гравців, необхідних для вирішення транснаціональних проблем та їх суперечливі інтереси. Відсутність консенсусу між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, може призвести до того, що глобальне управління до 2030 р. буде обмеженим. Криза влади, викликана швидкими соціальними і політичними змінами, продовжиться і матиме найбільший прояв на внутрішньому рівні. Позитивні зрушення, що відбулись протягом останніх десятиліть в охороні здоров'я, освіті та зростанні доходів населення продовжаться, а в деяких випадках навіть і прискоряться.

Перехід до демократії стає стабільнішим і тривалішим тоді, коли демографічні пріоритети молоді починають змінюватися, а доходи – рости. На сьогодні близько 50 країн перебувають на складному шляху вибору між автократією і демократією. Причому більша кількість країн розташована в країнах Тропічної та Північної Африки, Південно-Східної та Центральної Азії, а також на Близькому Сході. Соціологічні теорії, "кольорові революції" та "арабська весна" вказують, що при збільшенні середнього віку та доходів населення політична лібералізація і демократія продовжує свій розвиток. Однак країни, що рухаються від автократії до демократії, мають всі ознаки нестабільності. Переважно

західне домінування глобальних структур (Рада безпеки ООН, Світовий банк, МВФ) має всі шанси знижуватись відповідно до змін в ієрархії нових економічних гравців. Як показав досвід, "Велика двадцятка" (G-20) ефективніше, ніж "Велика Сімка (G-7) здолали фінансову кризу 2008 р., а тому подібні інститути будуть оновлені [5].

Швидкі глобальні зміни можуть призвести до масштабних внутрішньодержавних та міждержавних конфліктів. Внутрішньодержавні конфлікти поступово наростають в країнах, де домінує доросле населення, в яке інтегрована політично-дисонуюча молода етнічна меншина. Приклади: виступи етнічних курдів у Туреччині, шиїтів в Лівані, сунітів в Сирії, патанських мусульман в південному Таїланді. Крім цього, досить високим залишається потенціал конфлікту в Африці на південь від Сахари. Навіть після того, як в деяких країнах регіону підвищиться середній вік, залишиться досить велика кількість етнічних і племенних меншин, що буде молодшим за основне населення. Брак природних ресурсів, таких як вода та орні землі, в країнах, де зберігається диспропорція молодих і літніх людей, провокує ризик внутрішньодержавних конфліктів. Зокрема, в країнах Африки на південь від Сахари, в південній і східній Азії, включаючи Китай та Індію, в Афганістані, Бангладеші, Пакистані та Сомалі, державні інститути управління вже відчують наступ подібної ситуації.

Основи рівноваги після "холодної" війни починають розхитуватися. Більш роздрібнена міжнародна система, в якій наявні форми співробітництва вже не виглядають виграшними для більшості ключових глобальних гравців, також послужить основою для суперництва і ризику виникнення великих силових конфліктів. Значно можуть підвищити можливість міждержавного конфлікту такі ризики, як: зміна ключових гравців зокрема, Китаю, Індії; збільшення розбіжностей щодо запасів ресурсів; а також більш широкий доступ до інструментів війни. З огляду на різке наростання озброєнь, зростають ризики того, що майбутні війни в південній Азії та на Близькому Сході можуть призвести до використання ядерних засобів впливу. Сучасні форми ісламського тероризму можуть зникнути, однак тероризм не зникне, а поступово переорієнтується із масових жертв на великі диверсії економічного і фінансового характеру [15].

Існує загроза розширення кордонів регіональної нестабільності, особливо на Близькому Сході та в Південній Азії. Регіональна динаміка в наступному десятилітті отримає можливість впливати на ситуацію за межами регіонів і стати загрозою глобальній безпеці. На Близькому Сході разом зі старінням населення знижується пасіонарне значення молоді, рушійної сили недавньої "арабської весни". Як тільки нові технології почнуть забезпечувати світ іншими джерелами енергії, крім нафти і газу, економіки даних регіонів будуть вимагати альтернативний розвиток. Однак траєкторія руху Близького Сходу багато в чому буде залежати від його політичного ландшафту. Регіон південної Азії постійно отримує серію внутрішніх і зовнішніх потрясінь. Повільне економічне зростання, збільшення цін на продукти харчування, а також нестача енергетичних ресурсів сформують певні виклики для урядів Пакистану та Афганістану. Молоде населення цих країн досить велике і схоже за соціальною та демографічною динамікою на молодь багатьох країн Африки. Ця динамічність на фоні повільно зростаючої економіки може викликати нестабільність системи загалом. Індія знаходиться в кращому становищі завдяки темпам зростання, однак їй загрожує проблема безробіття молодого населення. Нерівність, інфраструктура, а також брак освіти є додатковими факторами слабкості Індії.

Багатополярна Азія потребує міцну базу регіональної безпеки, щоб злагоджувати зростаючу напругу, що може являти собою одну з найбільших глобальних загроз. Будучи нестабільною, Азія може призвести до значних потрясінь в глобальній економіці. Нестабільна динаміка в інших регіонах може також загрожувати глобальній безпеці. Після завершення “холодної” війни Європа виступала гарантом безпеки, забезпечуючи інтеграцію Центральної та Східної Європи в західне співтовариство. Обтяжена внутрішніми проблемами, Європа не в силах надавати ресурси для подолання криз в країнах сусідніх регіонів. З іншого боку, Європа, якщо вона зможе подолати внутрішні політичні та економічні кризи, цілком здатна збільшити свою глобальну вагу. Прогрес в зміцненні регіональної інтеграції в Латинській Америці та Африці на південь від Сахари говорить про можливе зростання стабільності в цих регіонах та про скорочення загрози глобальній безпеці.

Висновки. Економікам країн, що розвиваються, загрожують специфічні проблеми, пов’язані із прагненням досягти швидкого економічного росту. Це – значна соціальна нерівність між міським та сільським населенням, зростання дефіциту таких ресурсів, як вода, а також потреба у великих інвестиціях в науку і технології для збільшення економічних показників за рахунок зростання доданої вартості. Усі глобальні економічні, соціальні та військові розробки, а також всі дії світової спільноти, спрямовані на охорону навколишнього середовища, сьогодні визначають інформаційні технології, нові технології виробництва і автоматизації, технології безпеки життєвоважливих ресурсів та нові технології охорони здоров’я. Хронічний дефіцит ресурсів посилює тенденцію до соціальної фрагментації, тому найнезначніші події зможуть підштовхнути світ до руху в протилежних напрямках. Незважаючи на нестійку багатополярність, зростаючий регіоналізм та очікуване уповільнення зростання глобальної економіки, існують непогані перспективи розвитку, що будуть залежати від швидкості вирішення проблем. Ризики міждержавних конфліктів збільшуються у результаті змін міжнародної системи. Протиборчі стратегічні стремління, загальна недовіра, а також тактика зниження своїх ризиків за рахунок інших учасників економічного співробітництва можуть значно ускладнити розвиток інфраструктури ефективної регіональної безпеки.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження мають концентруватись саме на зазначені проблеми.

Список використаних джерел

1. Scholte J. *Beyond the Buzzword: Towards a Critical Theory of Globalization* / J. Scholte // *Globalization: Theory and Practice*. – 1996. – С. 44–45.
2. Pleyers G. *Alter-Globalization: Becoming Actors in a Global Age* / Geoffrey Pleyers. – London : John Wiley & Sons, 2013. – 336 с.
3. Бузгалін А. *Альтерглобалізм: теорія і практика “антиглобалістського руху”* / А. В. Бузгалін. – М., 2003. – 256 с.
4. Зварич Р. Є. *Теоретико-методологічні основи процесів альтерглобалізації* / Роман Євгенович Зварич // *Журнал європейської економіки*. – 2015. – Т. 14, № 4. – С. 422–437.
5. *Alternative Worlds – Global Trends 2030* [Електронний ресурс] // *National Intelligence Council*. – 2012. – Режим доступу : <https://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends-2030-november2012.pdf>.

6. Закария Ф. Постамериканский мир будущего / Фарид Закария. – М. : Европа, 2009. – 280 с.
7. Rifkin Jeremy. *The End Of Work: The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post–Market Era* / Jeremy Rifkin. – New York: G.P.Putnam’s Sons, 1996. –350 p.
8. Ясин Е. Г. Тектонические сдвиги в мировой экономике: что скажет фактор культуры / Е. Г. Ясин, М. В. Снеговая. – М. : ГУ-ВШЭ, 2009. – 138 с.
9. Харви Д. Крах мировой капиталистической системы неизбежен. Почему “Пакет стимулов” США обречен на провал [Электронный ресурс] / Дэвид Харви. – Режим доступа : <http://www.socialistinfo.ru/adveritas/169.html>.
10. Гуменюк Ю. П. Вплив тектонічних зсувів світової економіки на розвиток системи міжнародної трудової міграції / Ю. П. Гуменюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2013. – №5. – С. 64–75.
11. Taleb N. N. *The Black Swan: Second Edition: The Impact of the Highly Improbable: With a new section: “On Robustness and Fragility”* / Nassim Nicholas Taleb. – New York City : Random House Trade Paperbacks, 2010. – 444 с.
12. Иноземцев В. А. Информационные технологии как фактор трансформации дистанционного обучения и изменения стратегий образовательной среды [Электронный ресурс] / В. А. Иноземцев, Н. В. Борушко // МГТУ “МАМИ”, 2013. – Режим доступа : http://mospolytech.ru/science/mami145/scientific/article/s12/s12_92.pdf.
13. Castles F. G. *Black swans and elephants on the move: the impact of emergencies on the welfare state* / Francis Castles. // *Journal of European Social Policy*. – 2010. – № 20(2). – С. 91–101.
14. Мельник А. Ф. Структурні дисбаланси розвитку економіки регіонів України / Алла Федорівна Мельник // Журнал європейської економіки. – 2017. – Т. 9, № 12. – С. 111–137.
15. *Development Goals in an Era of Demographic Change* [Электронный ресурс] // *International Bank for Reconstruction and Development and The World Bank*. – 2016. – Режим доступа : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/22547>.
16. *Millennium Development Goals Database* [Электронный ресурс] // *United Nations Statistics Division*. – 2017. – Режим доступа : <http://data.un.org/Data.aspx?q=Poverty&d=MDG&f=seriesRowID%3a584#MDG>.

References

1. Scholte J. Beyond the Buzzword: Towards a Critical Theory of Globalization. *Globalization: Theory and Practice*, 1996, p. 44-45 [in English].
2. Pleyers G. *Alter-Globalization: Becoming Actors in a Global Age*. London: John Wiley & Sons, 2013, 336 p. [in English].
3. Buzgalin A. *Alterglobalizm: teoriya i praktika “antiglobalistskogo dvizheniia”* [Alterglobalism: Theory and Practice of the “Anti-Globalization Movement”]. Moscow, 2003, 256 p. [in Russian].
4. Zvarych R. Y. *Teoretyko-metodologichni osnovy protsesiv alterglobalizatsiyi* [Theoretical and methodological bases the processes of alterglobalization]. *Zhurnal Yevropeiskoi*

- ekonomiky – Journal of the European Economy*, 2015, Issue 14, (No 4), p. 422-437 [in Ukrainian].
5. Alternative Worlds – Global Trends 2030. National Intelligence Council – 2012, from <https://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends-2030-november2012.pdf> [in English].
  6. Zakaria F. Postamerykanskiy mir buduschogo [The post-American world of the future]. Moscow: Europe, 2009, 280 p. [in Russian].
  7. Rifkin J. The End of Work: The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era. New York: G.P. Putnam's Sons, 1996, 350 p. [in English].
  8. Yasin Y.G. Tektonicheskie sdvigi v mirovoi ekonomike: chto skazhet faktor kultury [Tectonic shifts in the world economy: what will the culture factor say]. Moscow : SU-HSE, 2009, 138 p. [in Russian].
  9. Harvey J. The collapse of the world capitalist system is inevitable. Why the “stimulus package” of the US is doomed to failure, from <http://www.socialistinfo.ru/adveritas/169.html> [in English].
  10. Gumenyuk Y.P. Vplyv tektonichnyh zsviv svitovoyi ekonomiky na rozvytok systemy mijnarodnoyi trudovoyi migratsiyi [Influence of tectonic shifts of the world economy on the development of the system of international labor migration]. *Visnyk Ternopil'skogo natsionalnogo ekonomichnogo universytetu – the Herald of Ternopil National Economic University*, 2013, No. 5, p. 64-75 [in Ukrainian].
  11. Taleb N. N. The Black Swan: 2nd edition: The Impact of the Highly Improbable: With a new section: “On Robustness and Fragility”. New York City: Random House Trade Paperbacks, 2010, 444 p. [in English].
  12. Inozemtsev V. A. Informatsionnye tehnologii kak faktor transformatsii distantsionnogo obuchenii i izmeneniia strategii obrazovatelnoi sredy [Information technology as a factor in the transformation of distance learning and changes in strategies of educational environment], from http://mospolytech.ru/science/mami145/scientific/article/s12/s12_92.pdf [in Russian].
  13. Castles F. G. Black swans and elephants on the move: the impact of emergencies on the welfare state. *Journal of European Social Policy*, 2010, No. 20(2), p. 91-101 [in English].
  14. Melnyk A. F. Strukturni dysbalansy rozvytku ekonomiky regioniv Ukrayiny [Structural imbalances in the development of economy of regions of Ukraine]. *Zhurnal Yevropeiskoi ekonomiky – Journal of the European Economy*, 2017, Issue 9, No. 12, p. 111-137 [in Ukrainian].
  15. Development Goals in an Era of Demographic Change. International Bank for Reconstruction and Development and the World Bank, from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/22547> [in English].
  16. Millennium Development Goals Database, from <http://data.un.org/Data.aspx?q=Poverty&d=MDG&f=seriesRowID%3a584#MDG> [in English].

Редакція отримала матеріал 25 грудня 2017 р.